

АКТИВІЗАЦІЯ МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ

У статті запропоновані різноманітні прийоми музикотерапії як ефективного методу активізації та розвитку мислення студентів музичних спеціалізацій мистецьких вищих навчальних закладів.

Ключові слова: музикотерапія, студенти, активізація, мислення.

В статье предложены различные приемы музыкотерапии как эффективного метода активизации и развития мышления студентов музыкальных специализаций художественных высших учебных заведений.

Ключевые слова: музыкотерапия, студенты, активизация, мышление.

In the article various ways of music therapy as the most effective method of activation and development of thinking of musical specialization students in higher educational establishments of art are proposed.

Key words: music therapy, students, activation, thinking.

Сучасні соціокультурні умови вимагають від випускників мистецьких вищих навчальних закладів умінь швидко адаптуватися до професійної діяльності, знаходити шляхи оригінального розв'язання практичних проблем у будь-яких нестандартних ситуаціях. Аналіз новітніх досягнень психолого-педагогічних наук показує, що необхідні такі форми і методи навчання, які б виховували у студентів здібності: творчо мислити, максимально активізувати розумову діяльність, самостійно проектувати процес музичного виховання, осмислювати життєві та національні цінності. Важливою проблемою підготовки фахівців у системі вищої мистецької освіти є формування самостійного, критичного й активного мислення студентів як одного з основних факторів творчого характеру навчально-виховного процесу.

Специфіку розвитку мислення особи розглянуто в сучасних психолого-педагогічних концепціях О. Абдулліної, В. Зінченка, Г. Нагорної, Н. Пов'якеля, Л. Самсонідзе, В. Сластьоніна та інших вчених. Проте педагогічна практика показала, що існують суперечності між сучасними вимогами до рівня сформованості мислення майбутніх фахівців та стереотипними традиційними підходами, формами і методами навчання студентів. Це вимагає докорінних змін у сучасних педагогічних системах. Потребують розкриття питання творчого розвитку мислення студентів у контексті особистісно-орієнтованої парадигми сучасної освіти, яка передбачає використання

інноваційних методів навчання. Музикотерапія як один з ефективних методів сприяє диверсифікації емоційно-інтелектуальної сфери особистості, підвищенню працездатності мозку, розвитку культури мислення майбутніх фахівців.

Враховуючи вищезазначені проблеми, метою статті обрано визначення та практичне застосування прийомів музикотерапії, які сприяють активізації та розвитку мислення студентів музичних спеціалізацій мистецьких вищих навчальних закладів. Сформульована мета визначила завдання статті: розкрити основні підходи до вивчення мислення особистості, розглянути специфіку мислення у художній творчості, виділити систему активних прийомів і засобів музикотерапії, які цілеспрямовано впливають на розвиток мислення студентів у процесі фахової підготовки.

Новітні досягнення психолого-педагогічних наук дали змогу виявити основні позиції в поглядах на сутність та закономірності формування мислення взагалі, художнього і музичного зокрема.

Мислення визначають як вищий пізнавальний процес, розумову і практичну діяльність, форму творчого відображення людиною дійсності і перетворення існуючих уявлень та образів. Мислення розгортається у часі, проходить певні етапи: 1) *акт прийняття мислительної задачі*, в якому бере участь як внутрішня, так і зовнішня мотивація, мисленнева діяльність стає полімотивованою (стосовно музичного мислення, акт прийняття музичної задачі – бажання зрозуміти

смісл музичного твору); 2) *дослідження елементів задачі або ситуації*, де значення має питома вага використаних знань (у музичному мисленні відбувається дослідження – вслуховування в комплекс елементів музичної мови); 3) *поява гіпотези*, яка часто виникає внаслідок інсайту, якому передуює період внутрішнього дозрівання на неусвідомленому рівні (в музичному мисленні інсайт – осягнення смислу музичного твору); 4) *перевірка гіпотези* (логічне обґрунтування правильності рішення). Мислення, по суті, є процесом розв'язування задач (Г. Балл, Г. Костюк, І. Зязюн). Здатність суб'єкта до розв'язування задач і проблем як один з показників інтелектуального та особистісного розвитку найяскравіше проявляється в процесі навчання.

На основі різних підходів до організації навчального процесу (діяльнісного, особистісно орієнтованого, соціокультурного, гуманітарно-аксіологічного) особливості формування професійного мислення достатньо широко відображені в працях учених-педагогів. Висвітлюються проблеми активізації мислення в процесі вивчення окремих дисциплін (Н. Батюк, О. Кайдановська, І. Коробова, С. Музиченко), питання оптимальної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (Л. Костенко, О. Пиндик, О. Рудницька), творчий розвиток художньо-аналітичних умінь (І. Гринчук, О. Плотницька).

Вихідним положенням для нашого дослідження є те, що музика – це специфічний продукт діяльності художнього мислення в звукових образах. Тому проблеми музичного мислення ми не відділяємо від загальних проблем художнього мислення, проте вони мають цілком визначену своєрідність. Аналіз категорії «художнього мислення» конче потрібний для розуміння природи музичного мислення особистості. Якщо порівнювати як генетичний, процесуальний і результативний ряди художнє і наукове мислення, то перше є багатограним. Сила і сутність образного художнього мислення, вважає С. Рубінштейн [1], не в наочності художнього образу, а в його виразності, що викликає в людині не тільки переживання, а й роздуми.

Як окрему частину більш широкої категорії «художнього мислення», музичне мислення розуміють як єдиний психічний інтелектуальний процес пізнання музики, що розвивається у часі. У ньому беруть участь усі види мислення; включаються різноманітні психічні елементи: вербальні, почуттєві, емоційні; виділяють світоглядний, знаково-конструктивний та інтонаційний рівні.

Музичне мислення звичайно трактують як психічний процес відображення дійсності в інтованих звукових образах, як породження свідомістю людини почуттєвих, особистісно значущих музичних образів, як процес усвідомленого оперування музично-слуховими уявленнями, як пізнавальну діяльність суб'єкта в музиці та моделювання його відношень стосовно реальної дійс-

ності в інтовуванні. Аналіз літератури з проблем музичного мислення засвідчує наявність кількох напрямків досліджень: розуміння інтонаційної сутності музичного мислення (Б. Асаф'єв); визначення продуктивності слухацького сприйняття як категорії музичного мислення (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Теплов); з'ясування рівня образно-асоціативного осмислення музики (Е. Бурвіна, С. Назайкінський); уточнення функціональної ролі музичних здібностей у розвитку музичного мислення (Н. Антонєць, І. Казуніна); розробка педагогічних технологій формування музичного мислення у студентів (О. Бурська, А. Корженевський, І. Медведєва). Значний внесок у з'ясуванні цього феномена становлять праці з музикознавства (М. Арановський, Л. Дис, І. Котлярєвський, В. Медушевський, В. Москаленко, А. Сохор та ін.), музичної психології (В. Петрушин, Л. Самсонідзе, Г. Ципін та ін.), а також з музичної педагогіки (Л. Арчажнікова, М. Дяченко, В. Крицький, С. Олефір, Н. Мозгальова, К. Тарасова та ін.).

Цілісне сприйняття в музиці – передумова формування цілісного музичного мислення. Ще академік І. Павлов [2] вказував на цілісність сприйняття завдяки роботі двох півкуль головного мозку в психічній діяльності людини, кожне з яких домінує стосовно певних функцій. Так, функції правої півкулі відповідають за інтуїтивне та наочно-образне бачення оточуючого світу (вони стосуються сприйняття музичних образів, інтонаційних процесів, інтуїтивних рішень), а лівої – за читання нот, художню мову, постановку завдань, тобто ґрунтуються на обробленні вербальної інформації. Експериментально доведено, що при електрошоковому «вимиканні» правої півкулі мова істотно не змінюється, а музичні здібності руйнуються [3]. Наведемо протилежний приклад, коли у відомого російського композитора Ю. Шапоріна через інсульт було пошкоджено ліву півкулю мозку: він втратив здатність розмовляти, але продовжував створювати опери та інші високохудожні музичні твори. Однак ліва та права півкулі однаково важливі, тому що виконують різні взаємодоповнюючі функції.

Рівень музичного мислення визначається ступенем інтелектуалізації емоційного змісту музичного твору, розвитком особистісного життєвого досвіду. Музичне мислення – це сукупність переживання і розуміння, тому музичний твір є як емоційним, так і інтелектуальним самовираженням музиканта. Формуванню єдності емоційного та інтелектуального в музичному мисленні на заняттях музики присвячено праці вчених-педагогів М. Давидова, І. Казуніної, Л. Кириленко, О. Беляєвої, С. Олефір та ін.

Можна стверджувати, що у сучасній музичній педагогічній теорії і практиці феномен музичного мислення досліджується в різних аспектах. На жаль, як показує теоретико-практичний аналіз, у мистецьких вищих навчальних закладах ще подекуди простежуються тенденції недостатнього

розв'язання проблем методологічного характеру стосовно творчого розвитку музичного мислення студентів.

Умови сьогодення примушують викладачів шукати інноваційні форми, нові методи роботи зі студентами. На кафедрі музичного мистецтва Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв ми застосували комплекс методів, які спрямовані на активізацію мислення у студентів. Серед основних навчально-виховних методів та прийомів ми широко використовували різноманітні методики *музикотерапії* [4; 5] для стимуляції інтелектуальної діяльності студентів, підвищення працездатності мозку, формування культури музичного мислення, емоційної саморегуляції особистісного розвитку майбутніх фахівців. Активні та рецептивні форми музикотерапії супроводжували корекцію мислительних операцій, індивідуальних характеристик і типів мислення.

Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (Х. Аллаяров, В. Бехтерев, Л. Брусіловський, В. Зав'ялов, Г. Семенова, К. Швабе та ін.) засвідчує наявність кількох напрямків досліджень щодо впливу музикотерапії на організм, душевний стан, інтелектуальну діяльність, естетичні потреби людини. Про благодійний вплив музики читаємо ще в історичних відомостях VI ст.: «Музика здатна продовжити людське життя, розбудити і оживити думку».

Через музичний твір особистість спілкується з духовним досвідом людства. Музичне мистецтво дає можливість сприймати навколишній світ як взаємозв'язок моральних проблем суспільства і особистості, втілюваних у художньому образі, через який ці проблеми можуть стати глибоко особистісними, відчутними. Коли індивід ознайомлюється з музичним твором, він матеріалізує його крізь призму суб'єктивного «Я», визначає власну позицію, співвідношення свого погляду з іншим (авторським смыслом), іноді протилежним. Проникнення в діалектику зв'язків форми і змісту музичного твору зумовлює новий художній смысл, особистісно значущий для цієї людини.

Музичне мислення – це сукупність переживання і розуміння. Мистецтвознавець В. Бобровський [6] вказував, що в музиці образ дійсності, який виникає в художньої свідомості, реалізується за допомогою системи інтонаційних сполучень. На його думку, емоційний і раціональний ряди зливаються у цілісний феномен – музично-інтонаційну систему, основу якої становить «емоція-думка». Б. Теплов [7] поставив емоцію у центр музичного мислення суб'єкта. На його думку, лише через емоції можна зрозуміти зміст музики. Музичне мислення починається з емоційної реакції на музичну інтонацію, яка має певний сенс. Зрозуміло, що мислення в музиці оперує емоційним смыслом, який є домінуючим. Тому недостатньо тільки почути музику, треба ще її емоційно пережити, відчутти її виразність.

Музикотерапія як напрямок психотерапії здатна емоційно впливати на особистісні якості, допомагає виявити і скоригувати недоліки в особистих відносинах, сприяє розвиненості характеристик мислення і підвищенню самооцінки.

Музикотерапія поряд з іншими методами розвитку мислення посилює їхній вплив, підвищує ефективність та сприяє активізації мислення студентів. По-перше, за допомогою використання методу музикотерапії ми розвивали в студентів правопівкульний (образний) тип мислення. Ще болгарський психолог Г. Лозанов пропонував для мобілізації невичерпних творчих ресурсів правої півкулі мозку тих, хто навчається, прослуховувати музику барокко і водночас письмово відповідати на запитання. Таким чином, створюються умови, що наближаються до «художнього переживання». За його думкою, причина посилення здатності поглинати і пригадувати інформацію полягає в темпі цієї музики (60-70 ударів за хвилину), який наближується до частоти серцебиття. Цю гіпотезу було доведено при замірах частоти електромагнітних хвиль головного мозку («альфа-хвилі» частотою 7 дцб спричиняють особливий емоційно-творчий стан людини). Ритміка музики барокко стимулює пригадування інформації, впливає на розвиток інтуїції, уваги людини і вміння давати обґрунтовані оцінки при вираженні внутрішніх почуттів і схильностей. У сучасній психології творчості виділяють дві групи композиторів за домінацією в них лівої чи правої функціональної асиметрії мозку та відповідно поділяють їхні твори за шкалою «раціональність-інтуїтивність» [8]. Впровадження в навчальний процес комплексу засобів активізації можливостей правопівкульного мислення засобами музикотерапії полягало в такому. Студенти одночасно з виконанням письмових індивідуальних завдань слухали музику барокко або музику композиторів, яка має правопівкульний характер і впливає на розвиток інтуїції людини (Г. Берліоз, І. Брамс, Р. Вагнер, Г. Малер, О. Скрябін, С. Франк, П. Чайковський, Ф. Шопен, Р. Шуман). Ця методика дуже покращила їхні результати. Ми використовували музику як ритмічний подразник. Як відомо, ритм музики сильно впливає на ритмічні процеси організму людини, додає сили та енергії, прискорює пам'ять та мислення.

По-друге, ми проводили психотренінги (ігри та вправи з психотехніки) [9], використовували медитативні методики професора О. Савостьянова [10] під класичну музику для м'язового розслаблення (релаксації). Спеціально підібрані твори композиторів різних епох і стилів (Е. Гріга, К. Дебюсі, В.А. Моцарта, Ф. Шуберта та ін.) сприяють аутогенному зосередженню на розвиткові уваги і самоконтроля, уяви, рефлексії, емпатії та властивостей музичного мислення. Пасивні форми музикотерапії сприяють навчання саморегуляції дихання при виконанні музичних творів на публіці, досягненню певного емоційного стану

(організм вчиться розуміти і виконувати накази у мисленні), розвитку «саногенного мислення», яке дає змогу контролювати емоції, позитивно впливати на творчу музичну діяльність.

У формі занять-есе (нетрадиційна форма оволодіння мистецтвом) студенти прослуховували музичні твори. Заняття-есе – це невеликі музичні нариси, які не потребують аналізу музики, відтворення творчого шляху композитора. Вони спрямовані на досягнення навчальної вершини створення Краси, стану катарсису під час спілкування з музикою, на «художнє відкриття» студентів. Можливо, це і є найвищий рівень поєднання Істини – Добра – Краси, виражений через безпосередність та відкритість духовних почуттів у процесі колективної «творчої бездумності». У процесі сприймання музики ми залучали аналогії з інших видів мистецтв із метою активізації музичного мислення. Використання художньо-живописних або літературних аналогій сприяло розвитку художньої уяви, піднесення емоційного стану, поглиблювало розуміння внутрішнього змісту музики, її емоційно-образної наповненості.

Так, ми пропонували студентам прослуховування наступних творів: М. Березовський. Концерт «Не отвержи мене»; М. Леонтович. Літургія; Б. Фільц. Три молитви до Святої діви Марії. Одночасно вони знайомилися з репродукціями відомих полотен: «Моління Ісуса» Ель Греко, «Трійця» А. Рубльова, «Мадонна Літа» Л. да Вінчі. Багатшаровість образів, поринання студентів у ситуацію неусвідомленого переживання «духовних реальностей» дає змогу прилучатись до духовного універсалу загальнолюдської культури, до «Вищої Реальності». Учасники цих занять обговорювали власні спогади, фантазії, асоціації, що сприяло зарядженню енергією, збагаченню духовного стану, диверсифікації художньо-образного мислення, естетичній насолоді від спілкування з музикою, художнім мистецтвом.

На Міжнародному конгресі в Російській Академії музики ім. Гнесіних, присвяченому оздоровчій техніці засобами мистецтв, відмічалось, що однією з найбільш ефективних методик музикотерапії є використання синкретичного комплексу прийомів художнього впливу різних мистецтв. В цьому плані позитивно діють цілющі можливості різноманітних фольклорних жанрів, які охоплюють поетичну, музичну, хореографічну, драматичну творчість народу. Фольклор – мистецтво синкретичне (синтез співу, гри, народної хореографії). Тому народну музику можна використовувати у різних формах музикотерапії, поєднуючи з іншими методиками, що дає чудові результати.

Безпосереднє «живе» колективне виконання або слухання фольклорних творів сприяє творчому натхненню, породжує емоції, радість творчості, підсилює переживання, думки. Тому що краса мелодики українських народних пісень злилася з життям. В них звучить жива, сповнена барв та

істини, яскрава народна історія, яку ми відчуваємо всім серцем.

Фольклор – надзвичайно складний культурно-історичний феномен. Історична цінність давнього язичницького фольклору полягає в тому, що він є глибинним кодом, що несе інформацію від верхнього палеоліту (40 тис. років до н. е. – час виникнення первісного мистецтва), через усі подальші епохи аж до наших днів. У його глибинах у вигляді логічних і виразових структур живе пам'ять про усі минулі епохи. В кожній народній мелодії можна аналітичним шляхом за допомогою спеціальних прийомів і досліджень виявити релікти фольклору минулих епох, на які накладалися пізніші здобутки. А ми знаємо, що дата виникнення обрядового фольклору – епоха пізнього неоліту 4-3 тис. р. до н. е. Архаїчний шар фольклору не зник: він законсервувався разом з патріархальним побутом і язичницькими уявленнями, і становить зараз найціннішу частину обрядової музики, що дійшла до нашого часу. Саме цей шар постачає історикам культури дорогоцінні факти прадавнього музичного мислення й світогляду. Фольклор як жива ланка з'єднує людство з часами його дитинства. Сучасне народне мистецтво виникло саме на основі первісного мистецтва, яке розвивалося протягом багатьох тисячоліть вже під сучасною назвою «фольклор» на рівнях інтуїтивного і логічного (раціонального) мислення. Розвиток фольклору не припинився і не припиниться в майбутньому при переході до проявів вищих ступенів свідомості, основаної на еволюційних рівнях, мислення на яких буде формуватися вже не на кодах образно-логічних засад, а на своїх вищих формах (символах, імпульсах). Фольклор не може припинити своє існування доки буде Людство жити на Землі, бо – «фольклор – це саме життя» (М. Лисенко).

Фольклор як своєрідний концентрат духовної історії людства від найдавніших часів і до сьогодення увібрав досвід сотень поколінь. Він несе в собі суспільно-історичні і художні цінності, що далеко виходять за рамки часу, відображеного в піснях, казках, обрядах. Фольклорні твори містять величезну культурно-історичну інформацію, а також здатні впливати на почуття нашого сучасника емоційно. Фольклор є найціннішим джерелом збагачення сучасного мистецтва. У вітчизняній композиторській творчості зберігається соціоестетична цінність фольклорної традиції. Актуальними є методи педагогічного керівництва процесом морально-естетичного виховання учнівської молоді засобами народно-пісенної творчості.

При слуханні та виконанні фольклорних творів перед студентами у всій історичній конкретності постають гуманістична природа народної музичної творчості, морально-естетичні ідеали в жанровій інтонаційності музичного фольклору, естетична своєрідність стилевих закономірнос-

тей музично-фольклорних традицій, особливий склад мислення українського народу. Цей напрям досліджує професор КНУКіМ Анатолій Лаврентійович Карпун [11], який є автором і реалізатором оригінальної методики проведення оздоровчих сеансів-концертів специфічними засобами розкриття-передачі-сприймання біоенерго-інформаційного коду традиційної пісенної творчості (змісту її трьох-іпостасевих характеристик-якостей, зашифрованих у художніх образах фольклорної спадщини). Ця методика побудована на даних науки про систему трансової культури українського етносу, що протягом всієї історії видозмінювалась, збагачувалась і передавалась естафетою поколінь, в чому найбільшу участь прийняло запорізьке козацтво.

Ми пропонували студентам для виконання танково-ігрові пісні (веснянки, русальні, купальські, петрівчані тощо). Завдяки активному вираженню себе в народній музиці (активна форма музикотерапії) студенти співвідносять індивідуа-

льний досвід із тим, що вже створило людство на своєму драматичному життєвому шляху. Виконання традиційного фольклору передбачає спілкування з досвідом сотень поколінь українського народу, який міститься в інтонаціях, наспівах, ритмоструктурах. Синкретичний характер творів музичного фольклору сприяє активізації та розвитку мислення студентів. Опанування жанрами гуртового народного виконавства також необхідно студентам для використання музикотерапії в майбутній професійній діяльності, щоб проводити оздоровлення людини засобами фольклору.

Таким чином, опрацювання наукових джерел з питань активізації творчого мислення студентів дозволило визначити та впровадити ефективні прийоми і засоби музикотерапії у навчально-виховний процес мистецьких вищих навчальних закладів. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми і вимагає подальших розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: АН СССР, 1958. – 148 с.
2. Павлов И.П. Мозг и психика: Избранные психологические труды. – М.: Ин-т практ. психологи; Воронеж: МОДЭК, 1996. – 320 с.
3. Шинкарук В.И., Орлова Т.И. Художественное мышление в системе видов мыслительной деятельности // Вопросы философии. – 1984. - № 3. – С. 18-29.
4. Брусиловский Л.С. Музикотерапия // Руководство по психотерапии. – Ташкент, 1979. – С. 256-275.
5. Аллаяров Х.А., Семенова Г.Д. Музыка-терапевтический аспект проблемы комплексного воздействия искусств. – НПО: «Союзмединформ», 1992. – 33 с.
6. Бобровский В.П. Тематизм как фактор музыкального мышления: Очерки. – Вып. 1. – М.: Музыка, 1989. – 268 с.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.; Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1947. – 335 с.
8. Голицын Г.А., Данилова О.Н., Каменский В.С., Петров В.М. Факторы асимметрии творческого процесса: отбор существенных признаков музыкального творчества // Психологический журнал. – 1990. – Т. 11. – № 3. – С. 101-114.
9. Цзен Н.В., Пахомов Ю.В. Психотренинг: Игры и упражнения. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 272 с.
10. Савостьянов А.И. Личностно ориентированный подход в профессиональной подготовке актера: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.08. – М., 1997. – 380 с.
11. Карпун А.Л. Керівництво гуртами українського народного співу. Психолого-педагогічний аспект: Навч.-метод. пос. – К.: УММ «Духовне оздоровлення», 2001. – 616 с.

Рецензенти: д.пед.н., професор Старіков І.М.,
к.пед.н., доцент б.в.з. Крутоголова О.В.

© Піхтар О.А., 2009

Стаття надійшла до редакції 15.05.2009 р.